

Rechtspraak kroniek (Art. 177 E.E.G.-Verdrag): Hoe antwoordt het Hof van Justitie op middelen van onbevoegdheid of onontvankelijkheid?

Johan Tyteca

INLEIDING

1. Artikel 177 van het E.E.G.-Verdrag speelt een belangrijke rol in het Europese recht. Volgens artikel 177 is het Hof van Justitie bevoegd bij wijze van prejudiciële beslissing, uitspraak te doen over de *uitlegging* van het Verdrag, van de door de instellingen van de Gemeenschap verrichte handelingen, van de statuten van bij besluit van de Raad ingestelde organen wanneer de statuten daarin voorzien en over de *geldigheid* van de door de instellingen van de Gemeenschap verrichte handelingen.

2. Artikel 177 wil hierbij een samenwerking tot stand brengen tussen de nationale rechter en de gemeenschapsrechter, waarbij de nationale rechter de "eerste toepasser" is van het Europese recht en de communautaire rechter instaat voor de eenvormige toepassing en de toetsing van de geldigheid van de Europese normen(1). Deze samenwerking stoelt op de erkenning dat zowel de nationale rechter als de supranationale rechter elk hun eigen bevoegdheidsfeer hebben. Het Hof van Justitie heeft dit reeds in zijn eerste prejudiciële beslissing duidelijk vooropgesteld (2).

3. De laatste jaren werden enkele arresten gewezen waarin het Hof van Justitie zijn bevoegdheid om over de prejudiciële vraag te oordelen afwees of besloot tot de onontvankelijkheid van de vraag. Het zijn meer bepaald de arresten Borker (3), Foglia I (4), Foglia II (5) en Vlae-

(1) CHEVALLIER, R.M. en MAIDANI, D., *Guide pratique article 177 C.E.E.*, Luxemburg, 1982, 8-11; BEBR, G., "Article 177 of the EEC Treaty in the Practice of National Courts", *I.C.L.Q.*, 1977, (241), 244; BOURGEOIS, J.H.J., "De samenwerking tussen het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen en de nationale rechter: de prejudiciële verwijzing en de rechtsbescherming", in *Europees Recht en Praktijk*, EECKMAN, P. en VRIJDAGS, C. (ed.), Brussel, 1979, (35), 45.

(2) H.v.J., zaak 13/61, de Geus en Uitdenbogerd t. Bosch en Van Rijn, 6 april 1962, *Jur. H.v.J.*, 1962, 91, 103: "dat het nationale recht van de rechter, die de prejudiciële beslissing verzoekt, en het gemeenschapsrecht twee onderscheiden en uiteenlopende rechtsorden vormen". Zie ook H.v.J., zaak 31 en 33/62, Lütticke t. Commissie, 14 december 1962, *Jur. H.v.J.*, 1969, 1005, 1020: "Overwegende dat er op dient te worden gewezen dat het Verdrag een duidelijke scheiding maakt tussen de bevoegdheden van het Hof en die van de nationale rechters".

(3) H.v.J. zaak 138/80, Borker, beschikking 18 juni 1980, *Jur. H.v.J.*, 1980, 1975.

(4) H.v.J., zaak 104/79, Foglia t. Novello, 11 maart 1980, *Jur. H.v.J.*, 1980, 745.

(5) H.v.J., zaak 244/80, Foglia t. Novello, 16 december 1981, *Jur. H.v.J.*, 1981, 3045.

minck (6). De arresten Foglia I en II hebben in dit verband heel wat deining verwekt : ziet het Hof voortaan af van zijn soepele houding bij het beantwoorden van prejudiciële vragen die het worden gesteld (7) ? Heeft het Hof met deze arresten de vertrouwensrelatie en de geest van samenwerking die was ontstaan niet geschokt ?

4. Het is wellicht goed de evolutie van de rechtspraak van het Hof even te recapituleren om deze recente arresten daarin te situeren. Is de breuk met de vroegere rechtspraak inderdaad zo volkomen als door sommigen voorgesteld wordt ? Of moet een genuanceerder beeld geschetst worden ? Moet de "breuk" niet gerelativeerd worden ?

5. De gekozen methode is die van een analyse van de rechtspraak van het Hof vanaf zijn eerste prejudiciële beslissing, waarbij telkens nagegaan wordt hoe het Hof heeft gereageerd op middelen van onbevoegdheid of onontvankelijkheid die opgeworpen werden.

Immers, zowel de partijen in het hoofdgeding als de Lid-Staten en de Commissie hebben het recht de bevoegdheid van het Hof en de onontvankelijkheid van de prejudiciële vraag te betwisten. Maar daarnaast is het Hof altijd gerechtigd ambtshalve zijn bevoegdheid te onderzoeken wanneer het een prejudiciële vraag gesteld wordt (8). De formule in het arrest die daarop wees (9) is stilaan verdwenen (10).

6. Dit onderzoek door het Hof van zijn bevoegdheid en van de onontvankelijkheid van de prejudiciële vraag, hetzij ambtshalve, hetzij op vraag van de interveniënten in het kader van de prejudiciële procedure, leverde enerzijds een aantal gronden op waarop het Hof zijn bevoegdheid heeft bevestigd en heeft besloten tot de onontvankelijkheid, anderzijds een aantal gronden waarop het tot de tegenovergestelde beslissing is gekomen.

7. Dit maakt dan ook de hoofdindeling van deze studie uit.

Onder I. zullen de gronden worden besproken waarop het Hof zijn bevoegdheid niet heeft ontkend of een verzoek niet onontvankelijk heeft verklaard : het zijn er zes. Onder II. worden de gronden besproken waarop het Hof zijn bevoegdheid wel heeft ontkend of een verzoek wel onontvankelijk heeft verklaard : er worden er vier onderscheiden. In het derde hoofdstuk (III) wordt een tussencategorie van

(6) H.v.J., zaak 132/81, Rijksdienst voor Werknemerspensiolen t. Vlaeminck, 16 september 1982, nog niet gepubliceerd.

(7) Cf. infra.

(8) CHEVAILLIER, R.M. en MAIDANI, D., *o.c.*, 82.

(9) B.v. H.v.J., zaak 31 en 33/62, Lütticke t. Commissie, 14 december 1962, *Jur. H.v.J.*, 1969, 1005, 1018: "Overwegende dat de beroepen onbetwist met inachtneming der vormvoorschriften zijn ingesteld en in zoverre geen aanleiding geven tot opmerkingen ambtshalve".

(10) CHEVAILLIER, R.M. en MAIDANI, D., *o.c.*, 82

arresten vermeld waarin het Hof zich niet onbevoegd noch de zaak onontvankelijk heeft verklaard, maar waarin het toch geweigerd heeft volledig op de gestelde vraag te antwoorden. In de conclusies wordt gepoogd een schema op te stellen waarin deze gehele rechtspraak wordt gevat.

HOOFDSTUK I: GRONDEN WAAROP HET HOF ZIJN BEVOEGDHEID NIET HEEFT ONTKEND OF EEN VERZOEK NIET ONONTVANKELIJK HEEFT VERKLAARD

8. Zes dergelijke gronden worden onderscheiden :

Een eerste reeks (A) betreft de kwalificatie van de verwijzende instantie als "*rechterlijke instantie*" in de zin van artikel 177 E.E.G.-Verdrag, alsook andere opmerkingen betreffende de procedure waarin de prejudiciële vraag gesteld of behandeld wordt.

Een tweede grond (B) betreft de *vorm* waarin de prejudiciële vraag gesteld wordt.

In een derde (C) gaat het dan om de *inhoud* van de prejudiciële vragen, nl. waarover mag het Hof oordelen.

Een vierde grond (D) sluit daar bij aan, maar heeft een meer algemeen karakter : het gaat over de *formulering* van de prejudiciële vraag als een vraag om *toepassing* terwijl het Hof slechts bevoegd is te beslissen over vragen van uitlegging of geldigheid.

Heel nauw aansluitend bij D wat de oplossing betreft is de vijfde grond (E), nl. wanneer de vraag *onduidelijk is geformuleerd*.

Een zesde grond (F) slaat op de *relevantie* van de prejudiciële vraag.

A) Een eerste reeks middelen die de partijen hebben ingeroepen om de ontvankelijkheid van de prejudiciële vraag te betwisten, betref **de kwalificatie van de verwijzende instantie als "rechterlijke instantie"** in de zin van artikel 177 E.E.G.-Verdrag, alsook andere opmerkingen betreffende de procedure waarin de prejudiciële vraag gesteld of behandeld wordt.

9. Vooreerst werd in een aantal zaken de ontvankelijkheid van de prejudiciële vraag onderzocht toen betwist werd dat de verwijzende instantie beantwoordde aan het begrip "*rechterlijke instantie*" in de zin van artikel 177 E.E.G.-Verdrag.

a) In de zaken Vaassen (11) en Broekmeulen (12) ging het om scheids-gerechten die de prejudiciële vraag hadden gesteld.

(11) H.v.J., zaak 61/65, Vaassen t. Beambtenfonds Mijnbedrijf, 30 juni 1966, *Jur. H.v.J.*, 1966, 257.

(12) H.v.J., zaak 246/80, Broekmeulen t. Huisarts Registratie Commissie, 6 oktober 1981, *Jur. H.v.J.*, 1981, 2311, 2326-2328, ov. 8-17.

Het Hof aanzag hen als dergelijke "rechterlijke instanties". Volgens VAN NUFFEL kunnen die zaken echter niet als precedent gelden "wens de bijzonderheden eigen aan die zaken" (13).

b) In het arrest Nederlandse Spoorwegen t. Minister Verkeer en Waterstaat (14) werd de Nederlandse Raad van State geacht een "rechterlijke instantie" te zijn, alhoewel hij slechts een adviserende bevoegdheid heeft. Het Hof oordeelde dat hij toch een rechterlijke functie heeft (15).

Belangrijk is aan te stippen dat het begrip "rechterlijke instantie" communautair-rechtelijk moest en moet uitgelegd worden (16).

10. In de zaak Reina t. Landenskreditbank (17) werd de onontvankelijkheid van de prejudiciële vraag bepleit met het argument dat de verwijzingsbeschikking niet door de verwijzings-rechtbank in zijn juiste samenstelling was gegeven. Het Hof antwoordde echter dat het niet zijn taak is zich uit te spreken over de al of niet navolging van het nationale procesrecht; dat van zodra het Hof is geadieerd door een rechter in de zin van artikel 177, het Hof het recht heeft de vraag te beantwoorden (18).

11. Of het Hof bevoegd was een prejudiciële beslissing te nemen, was een probleem bij procedures in kort geding, bij strafprocedures, bij volontaire procedures en in het geval van de Italiaanse dwangbevel-procedure.

a) Over de houding van het Hof bij procedures in kort geding bestaat geen twijfel meer. Met advocaat-generaal K. ROEMER kan worden gesteld dat "er geen enkel bezwaar kan tegen bestaan, dat prejudiciële beslissingen ook met het oog op een te geven voorziening bij voorraad worden verzocht. ... Worden bovendien vragen van geldigheid opgeworpen, dan mag, met de Commissie worden geoordeeld dat het ten zeerste gewenst is dat zij in het vroegst mogelijke stadium worden beantwoord" (19).

Een vraag rees wel wanneer tegen het vonnis in kort geding geen rechtsmiddel meer openstond, nl. of de rechter in kort geding dan

(13) VAN NUFFEL, P., "De scheidsgerechten en art. 177 E.E.G.-Verdrag" (noot onder H.v.J., zaak 102/81, Nordsee t. Nordstern, 23 maart 1982), *R.W.*, 1982, 697-702.

(14) H.v.J., zaak 36/72, Nederlandse Spoorwegen t. Minister Verkeer en Waterstaat, 27 november 1973, *Jur. H.v.J.*, 1973, 1299.

(15) BOURGEOIS, J.H.J., *o.c.*, 47 en SCHERMERS, H.G., *Judicial Protection in the European Communities*, Deventer, 1976, 300, § 564.

(16) BOURGEOIS, J.H.J., *o.c.*, 46-47.

(17) H.v.J., zaak 65/81, Reina t. Landenskreditbank, 14 januari 1982, *Jur. H.v.J.*, 1982, 33, 42-43.

(18) *ibid.*, ov. 7 en 8.

(19) H.v.J., zaak 29/69, Stauder t. Ulm, 12 november 1969, *Jur. H.v.J.*, 1969, 419, concl. Adv. Gen. ROEMER, K., 427, 428. Deze stelling werd door het Hof stilzwijgend aanvaard.

verplicht was te verwijzen naar het Hof van Justitie. Het Hof oordeelde in het arrest Hoffmann-La Roche t. Centrafarm (20) dat deze rechter "niet gehouden is het Hof van Justitie een vraag te stellen betreffende uitlegging of geldigheid in de zin van dat artikel wanneer deze wordt opgeworpen in een summier procedure ter verkrijging van een "einstweilige Verfügung", zelfs wanneer van de in die procedure te nemen beslissing geen beroep meer openstaat, mits elk der partijen een geding ten gronde aanhangig kan maken of aanhangigmaking daarvan kan verlangen, waarin de in de summier procedure voorlopig besliste vraag opnieuw kan worden onderzocht en krachtens artikel 177 naar het Hof kan worden verwezen".

Alhoewel het dus in dit arrest in feite ging om een interpretatie van het derde lid van artikel 177, vermeldde het Hof toch zijn standpunt in het geval van een prejudiciële vraag op basis van het tweede lid: "dat er niettemin op dient gewezen dat het summier en spoedeisende karakter van een nationale procedure het stellig niet verhindert een verwijzing krachtens deze alinea ontvankelijk te verklaren wanneer een nationale rechterlijke instantie het noodzakelijk acht deze weg te bewandelen".

b) In 1971 kon nog de vraag opgeworpen worden of het Hof geldig geadeerd kan worden in een strafprocedure (21), waarop het Hof antwoordde "dat het in algemene termen geformuleerde artikel 177 geen enkel onderscheid maakt naar het al of niet strafrechtelijk karakter van de nationale procedure, in het kader waarvan de prejudiciële vragen zijn gesteld; dat de doeltreffendheid van het gemeenschapsrecht niet mag verschillen naar gelang van de onderscheiden gebieden van het nationale recht, waarbinnen het zijn werking kan doen voelen; dat het Hof mitsdien bevoegd is de gestelde vragen te beantwoorden" (22). In 1978 was dit zeker geen probleem meer (23).

c) In de zaak Haaga (24) werd het Hof verzocht uitspraak te doen over een prejudiciële vraag gesteld in het kader van een louter volontaire procedure, d.i. buiten de eigenlijke rechtspraak. Het Hof sprak zich niet uit over de ontvankelijkheidsvraag, maar aanvaardde zijn bevoegdheid impliciet. Het was de Advocaat-Generaal die de vraag had

(20) H.v.J., zaak 107/76, Hoffmann-La Roche t. Centrafarm, 24 mei 1977, *Jur. H.v.J.*, 1977, 957, 972, ov. 6.

(21) H.v.J., zaak 82/71, Italiaans Openbaar Ministerie t. SAIL, 21 maart 1972, *Jur. H.v.J.*, 1972, 119.

(22) *Ibid.*, 136, ov. 5.

(23) Zie b.v. H.v.J., zaak 16/78, Choquet, 28 november 1978, *Jur. H.v.J.*, 1978, 2293, 2300, ov. 1.

(24) H.v.J., zaak 32/74, Haaga, 12 november 1974, *Jur. H.v.J.*, 1974, 1201, Concl. Adv. Gen. MAYRAS, H., 1209, 1213.

behandeld en positief had geantwoord, oordelend dat de verwijzende instantie in wezen een gerechtelijke taak uitoefende (25).

d) Wel expliciet aanvaardde het Hof de ontvankelijkheid van de prejudiciële vragen in het kader van de Italiaanse dwangbevelprocedure. De ontvankelijkheid werd betwist omdat die procedure geen contradictoir karakter heeft. Volgens het Hof "verlangt artikel 177 niet dat de procedure... van contradictoire aard zij", toch "kan het in voorkomend geval in het belang van een goede rechtsbedeling zijn niet tot verwijzing over te gaan dan na de wederpartij te hebben gehoord" (26).

12. In de zaak *Irish Creamery Milk Suppliers Association t. Ireland* werd opgeworpen dat de verwijzingsrechter te voorbarig het Hof had geadieerd, omdat de nationale rechter zich nog niet had uitgesproken over de feiten, waarover de partijen in het hoofdgeding het ook oneens waren. Hoewel het Hof er voorstander van is dat de geschillen over feiten en betreffende nationaal recht worden opgelost vóór de verwijzing, besliste het toch dat het de taak is van de nationale rechter te oordelen "in welke stand van het geding een prejudiciële beslissing van het Hof van Justitie noodzakelijk is" (27).

13. Is het Hof geldig geadieerd wanneer de verwijzende rechter een prejudiciële vraag stelt nadat de zaak reeds aanhangig werd gemaakt bij een hogere nationale rechter en volgens het nationale recht de verwijzingsrechter normaal gebonden is aan het rechtsoordeel van die hogere rechter? Deze vraag lag voor in twee arresten gewezen in 1974. In zijn eerste arrest in de zaak *Rheinmühlen t. Einfuhr- und Vorratstelle Getreide* verklaarde het Hof voor recht, uitgaande van het doel van artikel 177 E.E.G.-Verdrag, "dat het bestaan in het nationale recht van een regel die de rechterlijke instanties bindt aan het rechtsoordeel van een rechter in hoogste ressort, hun op zichzelf niet de in artikel 177 voorziene bevoegdheid kan ontnemen om zich tot het Hof van Justitie te wenden" (28).

(25) BOURGEOIS, J.H.J., *o.c.*, 49.

(26) H.v.J., zaak 70/77, *Simmenthal t. Italiaanse Administratie der Staatsfinanciën*, 28 juni 1978, 1453, 1468, ov. 11. Zie verder H.v.J., zaak 43/71, *Politi t. Italië*, 14 december 1971, *Jur. H.v.J.*, 1971, 1039, 1048, ov. 4 en 5; H.v.J., zaak 2/73, *Geddo t. Ente Nazionale Risi*, 12 juli 1973, *Jur. H.v.J.*, 1973, 865, concl. Adv. Gen. TRABUCCHI, A., 881, 893; H.v.J., zaak 162/73, *Dreher t. Amministrazione delle finanze dello Stato*, 21 februari 1973, *Jur. H.v.J.*, 1973, 201, 212, ov. 3: de aanmaning van het Hof staat er hier nog niet bij. BOURGEOIS, J.H.J., *o.c.*, 50; SCHERMERS, H.G., *o.c.*, 303-304; CHEVAILLIER, R.M. en MAIDANI, D., *o.c.*, 46-47.

(27) H.v.J., zaak 36 en 71/80, *Irish Creamery Milk Suppliers Association t. Ireland*, 10 maart 1981, *Jur. H.v.J.*, 1981, 735, 748, ov. 7.

(28) H.v.J., zaak 166/73, *Rheinmühlen t. Einfuhr- und Vorratstelle Getreide*, 16 januari 1974, *Jur. H.v.J.*, 1974, 33, 37-39, ov. 5 en H.v.J., zaak 146/73, *Rheinmühlen t. Einfuhr- und Vorratstelle Getreide*, 12 februari 1974, *Jur. H.v.J.*, 1974, 139, 147.

14. Werd tegen het verwijzingsvonnis beroep ingesteld naar nationaal recht, dan acht het Hof "overeenkomstig zijn vaste praktijk, een krachtens artikel 177 ingediend prejudicieel verzoek aanhangig, zolang dit verzoek niet door het verwijzende rechtscollege is ingetrokken of na appel door een hoger rechtscollege teniet is gedaan", aldus ov. 10 van het arrest in de zaak Administratie van de Staatsfinanciën t. Simmenthal, waarin het Hof aan zijn vaste rechtspraak herinnert (29). Het Hof blijft m.a.w. bevoegd.

15. Werpt de verweerder op dat de eiser in het hoofdgeding voor de verwijzingsrechter geen beschermd rechtsbelang heeft, dan antwoordt het Hof dat deze vraag van ontvankelijkheid door de nationale rechter moet opgelost worden; "het oordeel over deze vragen behoort uitsluitend tot de competentie der nationale rechters" (30).

16. In de overbekende zaak Van Gend en Loos werd de vraag gesteld of het bestaan van de artikelen 169 en 170 E.E.G.-Verdrag de particulieren niet belet een schending van verdragsbepalingen door een Lid-Staat voor een nationale rechter te brengen, en dus via artikel 177, voor het Hof van Justitie. De bevoegdheidsvraag was aan de orde gesteld door de opmerking dat het niet ging om de uitlegging van het Verdrag, maar om de toepassing ervan (31). Het Hof stelde dat het wel degelijk ging om de uitlegging van het Verdrag en - bij de beantwoording van de hoofdzaak - dat het bestaan van de artikelen 169 en 170 niet verhindert "dat in gedingen tussen particulieren voor de nationale rechter over de schending van deze verplichtingen wordt geklaagd; dat de waakzaamheid der belanghebbenden op de verzekering van hun rechten een doelmatige controle verschafft, die zich paart aan het toezicht dat de artikelen 169 en 170 aan de Commissie en de Lid-Staten opdragen" (32).

B) Een tweede middel die de partijen en de interveniënten zouden kunnen inroepen om de prejudiciële vraag onontvankelijk te doen verkla-

(29) H.v.J., zaak 106/77, Administratie van de Staatsfinanciën t. Simmenthal, 9 maart 1978, *Jur. H.v.J.*, 1978, 629, 642. Zie verder H.v.J., zaak 13/61, de Geus en Uitdenbogerd t. Bosch en Van Rijn, 6 april 1962, *Jur. H.v.J.*, 1962, 91; H.v.J., zaak 127/73, BRT t. Sabam, 30 januari 1974, *Jur. H.v.J.*, 1974, 51; H.v.J., zaak 146/73, Rheinmühlen t. Einfuhr- und Vorratstelle Getreide, 12 februari 1974, *Jur. H.v.J.*, 1974, 139, 147: "dat evenwel het Hof van Justitie zich, zolang de verwijzingsbeschikking niet is ingetrokken, om wille van de duidelijkheid en de rechtszekerheid daaraan gebonden moet achten, met alle consequenties vandien". BOURGEOIS, J.H.J., *o.c.*, 50; SCHERMERS, H.G., *o.c.*, 326-327; CHEVAILLIER, R.M. en MAIDANI, D., *o.c.*, 67-68.

(30) H.v.J., zaak 19/68, De Cicco t. Landesversicherungsanstalt Schwaben, 19 december 1968, *Jur. H.v.J.*, 657, 665.

(31) Cf. infra, onder D.

(32) H.v.J., zaak 26/62, Van Gend en Loos, 5 februari 1963, *Jur. H.v.J.*, 1963, 1, 24-25.

ren, betreft **de vorm** waarin deze wordt gesteld: **is zij wel in een correcte vorm naar voren gebracht?**

17. Met dit middel vangt men ongetwijfeld bot. Het Hof besliste in de zaak De Geus en Uitdenbogerd t. Bosch en Van Rijn dat "het Verdrag echter noch uitdrukkelijk, noch stilzwijgend een bepaalde vorm voorziet, waarin de nationale rechter zijn verzoek om een prejudiciële beslissing heeft te kleden" (33).

C) Met de derde reeks middelen wordt de bevoegdheid van het Hof betwist omdat het Hof geroepen zou worden te oordelen over materies waarover het niet bevoegd is te oordelen.

18. Zo werd de vraag geopperd of het Hof een Associatie-Verdrag kon uitleggen. Het Hof kon niet anders dan bevestigen dat een Associatie-Verdrag een handeling is van de Raad en dus een handeling is "welke door een der Instellingen van de Gemeenschap is verricht in de zin van artikel 177, eerste alinea, sub b". Het Hof verklaarde zich bevoegd (34).

19. In twee zaken werd het Hof geconfronteerd met de vraag naar de geldigheid van door Europese instellingen verrichte handelingen wanneer men deze toetst aan het internationaal recht (35). Het oordeelde dat zijn bevoegdheid zich uitstrekt tot *alle* redenen van ongeldigheid, waaronder de strijdigheid met een regel van internationaal recht. Het Hof stelde echter een grens voor het geval de geldigheid via artikel 177 wordt aangevochten: "dat, ingeval de ongeldigheid voor de nationale rechter wordt ingeroepen, de bepaling voorts geëigend moet zijn voor de justiciabelen in de Gemeenschap het recht mee te brengen zich daarop in rechte te beroepen" (36), wat in casu met de GATT-overeenkomst niet het geval was.

(33) H.v.J., zaak 13/61, de Geus en Uitdenbogerd t. Bosch en Van Rijn, 6 april 1962, *Jur. H.v.J.*, 1962, 91. CHEVAILLIER, R.M. en MAIDANI, D., *o.c.*, 65.

(34) H.v.J., zaak 181/73, Haegeman t. België, 30 april 1974, *Jur. H.v.J.*, 1974, 449, 460, ov. 2-6. SCHERMERS, H.G., *o.c.*, 320, § 605.

(35) H.v.J., zaak 21 tot 24/72, International Fruit Company t. Produktschap voor groenten en fruit, 12 december 1972, *Jur. H.v.J.*, 1972, 1219 en H.v.J., zaak 9/73, Schlüter t. Hauptzollamt Lörrach, 24 oktober 1973, *Jur. H.v.J.*, 1973, 1135.

(36) H.v.J., zaak 21 tot 24/72, International Fruit Company t. Produktschap voor groenten en fruit, 12 december 1972, *Jur. H.v.J.*, 1972, 1219, 1227, ov. 8. Vgl. H.v.J., zaak 41/74, Van Duyn t. Home Office, 4 december 1974, *Jur. H.v.J.*, 1974, 1337, 1348, ov. 12: "dat artikel 177, waarin aan de nationale rechterlijke instanties wordt toegestaan zich tot het Hof te wenden inzake de geldigheid en de uitlegging van alle handelingen der instellingen, zonder onderscheid, voorts impliceert dat die handelingen door justiciabelen bij genoemde rechterlijke instanties mogen worden ingeroepen"; en H.v.J., zaak 9/73, Schlüter t. Hauptzollamt Lörrach, 24 oktober 1973, *Jur. H.v.J.*, 1973, 1135, 1157: "Dat de geldigheid, in de zin van artikel 177 van het Verdrag, van de door de instellingen verrichte handelingen slechts aan een bepaling van internationaal recht kan worden getoetst, indien die bepaling de Gemeenschap

20. Met dit laatste is ook de vraag gesteld of het Hof bevoegd is uitlegging te geven of de geldigheid te toetsen van communautaire rechtsregels die geen directe werking hebben. In de zaak *De Geus en Uittenbogerd t. Bosch en Van Rijn* besliste het Hof dat "ook al zou de toepassing van artikel 85 en volgende van het Verdrag in handen van de nationale autoriteiten zijn, desalniettemin artikel 177, dat de uitlegging van het Verdrag betreft, van toepassing blijft, zodat de nationale rechter naar gelang van het geval gerechtigd of verplicht is een prejudiciële beslissing te vragen" (37). Het Hof kon dus uitspraak doen over de uitlegging zonder dat de norm directe werking had.

De zojuist onder nr. 19 geciteerde uitspraken van het Hof wijzen echter in de tegenovergestelde richting.

In *Mazzalai t. Ferrovia del Renon* verklaarde het Hof echter onomwonden: "dat het Hof volgens artikel 177 bevoegd is bij wijze van prejudiciële beslissing uitspraak te doen over de uitlegging van door de instellingen van de Gemeenschap verrichte handelingen, ongeacht of deze directe werking hebben of niet" (38).

21. In de laatst vernoemde zaak *Mazzalai t. Ferrovia del Renon* werd ook naar voren gebracht dat "het geschil betrekking zou hebben op problemen van overgangsrecht, waarover de gemeenschapsnorm zwijgt en die uitsluitend met behulp van het nationale recht kunnen worden opgelost" (39). Het Hof werd onbevoegd geacht. Het Hof antwoordde echter: "dat... in gevallen als de onderhavige uitlegging ervan nuttig kan zijn voor de nationale rechter ten einde te verzekeren

bindt en geëigend is voor de justiciabelen het recht mee te brengen zich daarop in rechte te beroepen".

(37) H.v.J., zaak 13/61, *de Geus en Uittenbogerd t. Bosch en Van Rijn*, 6 april 1962, *Jur. H.v.J.*, 1962, 91, 104-105.

(38) H.v.J., zaak 111/75, *Mazzalai t. Ferrovia del Renon*, 20 mei 1976, *Jur. H.v.J.*, 1976, 657, 665, ov. 7: de richtlijn mag worden uitgelegd. Een dergelijke uitlegging kan, volgens het Hof, "nuttig zijn voor de nationale rechter ten einde te verzekeren dat de wet welke ter uitvoering dezer richtlijn is vastgesteld, wordt toegepast op een wijze die zich met de eisen van het gemeenschapsrecht verdraagt".

In H.v.J., zaak 113/75, *Frecassetti t. Amministrazione delle Finanze*, 15 juni 1976, *Jur. H.v.J.*, 1976, 983, legde het Hof een aanbeveling uit. De ontvankelijkheidsvraag was beantwoord door Advocaat-Generaal J.P. WARNER, *ibid.*, 996.

Een andere toepassing is H.v.J., zaak 78/76, *Steinike & Weinlig t. Duitsland*, 22 maart 1977, *Jur. H.v.J.*, 1977, 595, 610-611: alhoewel "de onverenigbaarheid van een steunmaatregel met artikel 92 E.E.G.-Verdrag slechts voor de nationale rechter kan worden opgeworpen als artikel 92 uitgewerkt is in handelingen van algemene strekking als bedoeld in artikel 94 of, in bepaalde casusposities, in besluiten als bedoeld in artikel 93, lid 2" (ov. 10), kan deze rechter zich toch "genoodzaakt zien de term steunmaatregelen in artikel 92 uit te leggen en toe te passen...". Hij kan dan ook een prejudiciële vraag stellen (ov. 14). Zie hierover CHEVAILLIER, R.M. en MAIDANI, D., *o.c.*, 28, speciaal noot 4.

(39) H.v.J., zaak 111/75, *Mazzalai t. Ferrovia del Renon*, 20 mei 1976, *Jur. H.v.J.*, 1976, 657, 665, ov. 6.

dat de wet welke ter uitvoering dezer richtlijn is vastgesteld, wordt toegepast op een wijze die zich met de eisen van het gemeenschapsrecht verdraagt; dat hetzelfde zou kunnen gelden met betrekking tot de in dit geschil opgeworpen problemen van overgangsrecht'' (40).

22. Indien er geen uitdrukkelijke communautaire bepalingen bestaan, kan het Hof dan uitspraak doen? Dit was het geval in de zaak Choquet, waarin geen dergelijke regelingen bestonden die betrekking hadden op de afgifte van rijbewijzen (41).

Het Hof besliste dat ''zelfs bij ontbreken van specifieke bepalingen van gemeenschapsrecht op het betrokken gebied, het Ambtsgericht zijn vraag op gepaste wijze heeft gesteld, waar het het Hof om een uitspraak verzoekt over de mogelijke invloed van de voorwaarden voor de afgifte of de erkenning van rijbewijzen op het vrije verkeer van werknemers, aan te vullen met de vrijheid van vestiging en het vrij verrichten van diensten, welke vrijheden door het Verdrag worden gewaarborgd'' (41).

23. Blijft het Hof bevoegd wanneer de communautaire voorschriften met rechtstreekse werking opgenomen werden in het nationale recht? Het Hof repliceerde ''dat elke handelwijze welke het gemeenschappelijk karakter van een rechtsregel aan de justiciabelen zou verhelen, ontoelaatbaar is; dat in weerwil van elke nationale wettelijke maatregel die een communautair rechtsvoorschrift in nationaal recht beoogt te transformeren, de bevoegdheid van het Hof, met name krachtens artikel 177, onverkort blijft'' (42).

24. Verwant met het zojuist behandelde argument, is het middel waarin gesteld wordt dat de prejudiciële vraag onontvankelijk is omdat de nationale rechter gebonden is door een nationale wet die hij gehouden is te volgen; hij zou dus niet bevoegd zijn het Hof te adiëren, meer bepaald wanneer deze latere nationale wet tegen het gemeenschapsrecht zou ingaan. Dit raakt natuurlijk de essentie van de oprichting van de Gemeenschap, getuige volgende overweging van het Hof in de zaak Costa t. Enel: ''Overwegende dat uit het bovenstaande volgt dat het verdragsrecht, dat uit een autonome bron voortvloeit, op grond van zijn bijzonder karakter niet door enig voorschrift van nationaal recht opzij kan worden gezet, zonder zijn gemeenschapsrechtelijk karakter te verliezen en zonder dat de rechtsgrond van de Gemeenschap zelf daardoor wordt aangetast'' (43). Het Hof besloot dan ook dat

(40) *ibid.*, 666, ov. 10 en 11.

(41) H.v.J., zaak 16/78, Choquet, 28 november 1978, *Jur. H.v.J.*, 1978, 2293, 2301, ov. 5.

(42) H.v.J., zaak 34/73, Variola t. Amministrazione Italiana delle Finanze, 10 oktober 1973, *Jur. H.v.J.*, 1973, 981, 991, ov. 11.

(43) H.v.J., zaak 6/64, Costa t. Enel, 15 juli 1964, *Jur. H.v.J.*, 1964, 1199, 1219.

”artikel 177 derhalve, ongeacht enige nationale wet, steeds toepassing dient te vinden wanneer een vraag rijst met betrekking tot de uitlegging van dit Verdrag” (44).

D) Een vierde belangrijk middel om de bevoegdheid van het Hof te betwisten is het argument dat de prejudiciële vraag **eigenlijk gaat over de toepassing van het Verdragsrecht en niet over de uitlegging**; of dat de vraag betreffende **de geldigheid** werd geformuleerd als een **vraag om uitlegging**.

25. De rechtspraak van het Hof is overvloedig ten aanzien van de vraag naar de bevoegdheid van het Hof wanneer de prejudiciële vraag verzoekt om toepassing in plaats van uitlegging. Volgens artikel 177 is het Hof inderdaad slechts bevoegd om het Verdrag en de handelingen van de Gemeenschapsinstellingen uit te leggen.

Het Hof stelt zich zeer soepel op wanneer het dergelijke vragen voorgeschiedt krijgt. Hoger werd reeds de uitspraak van het Hof in de zaak De Geus en Uittenbogerd t. Bosch en Van Rijn vermeld waarin het verklaarde dat het Verdrag geen bepaalde vorm voorziet waarin de prejudiciële vraag gegoten moet worden (45). Het Hof oordeelde dan ook ”dat de directe vorm, waarin het onderhavige verzoek is vervat, niet afdoet aan de duidelijkheid waarmede de vraag van uitlegging, welke het impliceert, tot uitdrukking wordt gebracht” (46).

Het Hof is die weg blijven bewandelen. De belangrijkste toepassingen van deze jurisprudentie zijn die gevallen waarin de overeenstemming van een nationale wet met het gemeenschapsrecht werd betwist. Op dergelijke vragen kan het Hof niet antwoorden: het mag slechts uitlegging geven. Het Hof zal dan ook de vraag zo moeten herformuleren dat deze een vraag om uitlegging van het Verdrag wordt. Het oordeelde dat het dit kon doen: ”dat daarom, wanneer de uitspraak van de nationale rechter onduidelijk is geformuleerd, het Hof bevoegd is daarvan alleen die vragen te behandelen, welke de uitlegging van het Verdrag betreffen” (47). In de volgende alinea zegde het Hof dat het daarbij rekening zou houden met de door de rechter vermelde rechtsfeiten.

In de zaak Henck t. Hauptzollamt Emmerich was het Hof genuanceerder: de toepassing blijft het Hof natuurlijk voorts ontzegd, maar het stelde dat ”anderzijds de uitlegging der litigieuze teksten praktisch nut dient af te werpen, hetgeen medebrengt dat de nationale rechter

(44) *ibid.*, 1220.

(45) Cf. *supra*, onder B.

(46) H.v.J., zaak 13/61, de Geus en Uittenbogerd t. Bosch en Van Rijn, 6 april 1962, *Jur. H.v.J.*, 1962, 91, 104.

(47) H.v.J., zaak 6/64, Costa t. Enel, 15 juli 1964, *Jur. H.v.J.*, 1964, 1199, 1217.

het kader van de gevraagde uitlegging mag aanduiden" (48). In 1980 luidde de formulering aldus: "Wegens de noodzaak tot een bruikbare uitlegging van het gemeenschapsrecht te komen, kan het Hof evenwel aan het dossier van het hoofdgeding de gegevens ontleen die noodzakelijk zijn voor een goed begrip van de gestelde vraag en voor de formulering van een passend antwoord" (49) (50).

26. Wordt de vraag naar de geldigheid van een handeling van een instelling van de Gemeenschap gesteld als een vraag om uitlegging, dan wordt het Hof daardoor niet onbevoegd. Integendeel "het is de taak van het Hof bedoelde rechter rechtstreeks van voorlichting te dienen zonder hem eerst te noodzaken zijn toevlucht te nemen tot zuiver dilaatoire formaliteiten welke met de eigen aard der in artikel 177 geregelde procedure onverenigbaar zijn" (51). Grondslag is de samenwerking die beoogd wordt in artikel 177 E.E.G.-Verdrag.

E) In een aantal zaken werd opgeworpen dat de vraag onduidelijk was geformuleerd, zodat het Hof dan ook niet kon antwoorden.

27. Deze problematiek ligt heel dicht bij die besproken onder D: het Hof geeft in wezen dezelfde oplossing voor die moeilijkheid (52). Het probeert uit de vraag zoals die is gesteld, de vraag naar de uitlegging of naar de geldigheid van gemeenschapsrecht te halen. Het Hof meent

(48) H.v.J., zaak 12/71, Henck t. Hauptzollamt Emmerich, 14 juli 1971, *Jur. H.v.J.*, 1971, 743, 750, ov. 3.

(49) H.v.J., zaak 1/80, NPM t. Salmon, 12 juni 1980, *Jur. H.v.J.*, 1980, 1937, 1945-1946, ov. 6.

(50) Andere voorbeelden van het afleiden van de uitleggingsvraag zijn: H.v.J., zaak 24/64, Dingemans t. Sociale Verzekeringsbank, 2 december 1964, *Jur. H.v.J.*, 1964, 1321, 1335; H.v.J., zaak 20/64, Albatros t. Sopeco, 4 februari 1965, *Jur. H.v.J.*, 1965, XI-3, 2, 8; H.v.J., zaak 10/65, Waldeman-Deutschmann t. Duitsland, 8 juli 1965, *Jur. H.v.J.*, 1965, 553, 559; H.v.J., zaak 56/65, Société Technique Minière t. Maschinenbau Ulm, 30 juni 1966, *Jur. H.v.J.*, 1966, 391, 412; H.v.J., zaak 66/77, Kuyken t. Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, 1 december 1977, *Jur. H.v.J.*, 1977, 2311, 2318, ov. 10. Zie over de verhouding toepassing-uitlegging: SCHERMERS, H.G., o.c., 324-325; BOURGEOIS, J.H.J., o.c., 43; CHEVAILLIER, R.M. en MAIDANI, D., o.c., 67.

(51) H.v.J., zaak 16/65, Schwarze t. Einfuhrstelle für Getreide und Futtermittel, 1 december 1965, *Jur. H.v.J.*, 1965, 1103, 1117. Daarmee nam het Hof een ander standpunt in dan Advocaat-Generaal J. GAND in H.v.J., zaak 44/65, Hessische Knappschaft t. Singer, 9 december 1965, *Jur. H.v.J.*, 1965, 1147, concl. Adv. Gen. GAND, J., 1158, 1161 (de conclusie dateert van 4 november 1965), die had gesteld "dat het Hof geen vragen kon beantwoorden die U niet waren gesteld, dan wel - hetgeen op hetzelfde neerkomt - de zin of strekking der gestelde vragen te wijzigen. Dit nu zoudt Gij doen wanneer Gij, gelijk in casu, naar aanleiding van een verzoek om interpretatie van een verordenende handeling ener gemeenschapsinstelling, U over de geldigheid van deze handeling zoudt uitspreken".

(52) Cf. supra, onder D.

dan "dat ondanks de onnauwkeurige vraagstelling het oogmerk der verwijzing uit de redengeving van het vonnis duidelijk blijkt" (53), waarop het de vraag herformuleert (54) (55).

In de zaak Pigs Marketing Board t. Redmond gebruikt het Hof al een meer uitgesponnen omschrijving: "dat het evenwel aan het Hof van Justitie blijft voorbehouden om, wanneer de vragen onjuist zijn geformuleerd of buiten het kader van de hem bij artikel 177 verleende opdracht vallen, uit de door de nationale rechter verschaft gegevens en met name de motivering van het verwijzingsbesluit de elementen van gemeenschapsrecht te putten welke, mede gelet op het voorwerp van het geschil, uitlegging - of in voorkomend geval een beoordeling van de geldigheid - vereisen" (56).

Maar is het raam waarin de vragen worden gesteld, voldoende duidelijk, dan moet het Hof dit kader respecteren (57), hoe vaag de vragen door de rechter ook mochten zijn geformuleerd (58).

F) Een zesde en laatste middel dat tegen de ontvankelijkheid van een prejudiciële vraag regelmatig wordt opgeworpen, is dat de vraag niet relevant is voor het oplossen van het geschil.

28. Reeds in de zaak Van Gend en Loos stelde het Hof "dat het voor de bevoegdheid van het Hof in deze zaak slechts nodig is, dat de gestelde vraag klaarblijkelijk een uitlegging van het Verdrag betreft; dat de overwegingen welke de nationale rechter tot het stellen van zijn vragen hebben kunnen leiden, evenals het gewicht hetwelk deze daaraan voor de beslissing van het hangende geschil wenst toe te kennen, aan een beoordeling van het Hof zijn onttrokken" (59). Grondslag van die stellingname is de duidelijke scheiding tussen de bevoegdheden van het Hof en van de nationale rechter (60) (61).

(53) H.v.J., zaak 10/71, Openbaar Ministerie Luxemburg t. Muller, 14 juli 1971, *Jur. H.v.J.*, 1971, 723, 729, ov. 4.

(54) *ibid.*, ov. 5.

(55) Andere voorbeelden zijn: H.v.J., zaak 6/64, Costa t. Enel, 15 juli 1964, *Jur. H.v.J.*, 1964, 1199, 1217; H.v.J., zaak 1/71, Cadillon t. Höss, 6 mei 1971, *Jur. H.v.J.*, 1971, 351, 356, ov. 4.

(56) H.v.J., zaak 83/78, Pigs Marketing Board t. Redmond, 29 november 1978, *Jur. H.v.J.*, 1978, 2347, 2367, ov. 26. Vgl. met de reeds geciteerde uitspraak van het Hof dat het uit het dossier de gegevens kan halen om tot een goed begrip van de vraag te komen, cf. *supra*, onder D.

(57) H.v.J., zaak 5/68, Sayag t. Leduc, 11 juli 1968, *Jur. H.v.J.*, 1968, 549, 558 en H.v.J., zaak 9/69, Sayag t. Leduc, 10 juli 1969, *Jur. H.v.J.*, 1969, 329, 336.

Zie verder over de besproken problematiek: BEBR, G., *l.c.*, 249-251.

(58) H.v.J., zaak 94/74, IGAV t. ENCC, 18 juni 1975, *Jur. H.v.J.*, 1975, 699, 712-713, ov. 30 en 31.

(59) H.v.J., zaak 26/62, Van Gend en Loos, 5 februari 1963, *Jur. H.v.J.*, 1963, 1, 22.

(60) H.v.J., zaak 6/64, Costa t. Enel, 15 juli 1964, *Jur. H.v.J.*, 1964, 1199, 1217-1218.

In *Tedeschi t. Denkavit* vult het Hof aan "dat wanneer een nationale rechterlijke instantie om uitlegging van een gemeenschapsvoorschrift vraagt, moet worden aangenomen dat zij deze interpretatie van het geschil nodig acht; dat het Hof van de nationale rechter derhalve geen uitdrukkelijke verklaring mag verlangen in die zin, dat hij de tekst welks uitlegging hem geboden voorkomt, van toepassing acht" (62).

29. Opmerkingen van partijen dat in feite nationaal recht van toepassing is (63), "dat het geschil in werkelijkheid de invoer van uit derde landen afkomstige produkten zou betreffen" (64), "dat het rechtscollege het Hof slechts in schijn om uitlegging van het Verdrag verzocht, doch in werkelijkheid het Hof vragen heeft voorgelegd, die uitsluitend tot de competentie van de nationale rechter behoren" (65) ketsen dan ook af op die rechtspraak.

Zo doet het er ook niet toe, zoals in de zaak *Salonia t. Poidomani en Giglio* dat de partijen in het bodemgeschil geen vraag van gemeenschapsrecht hebben opgeworpen opdat de rechter gerechtigd zou zijn het Hof te adïëren, noch dat zij partij zijn bij de nationale overeenkomst, naar aanleiding waarvan de nationale rechter de prejudiciële vraag heeft gesteld (66) (67).

(61) Andere voorbeelden in de rechtspraak van het Hof: *H.v.J.*, zaak 20/64, *Albatros t. Sopoce*, 4 februari 1965, *Jur. H.v.J.*, 1965, XI-3, 2, 8; *H.v.J.*, zaak 26/68, *Sécurité Sociale du Nord de la France t. Torrekens*, 7 mei 1969, *Jur. H.v.J.*, 1969, 125, 134, ov. 7; *H.v.J.*, zaak 155/73, *Sacchi*, 30 april 1974, *Jur. H.v.J.*, 1974, 409, 426, ov. 3; *H.v.J.*, zaak 52/76, *Benedetti t. Munari*, 3 februari 1977, *Jur. H.v.J.*, 1977, 163, 180, ov. 12: "dat tenslotte, waar het niet aan het Hof staat te beoordelen of de krachtens artikel 177 gestelde vragen voor de beoordeling van het hoofdgeding terzake dienende zijn, het vorenomschreven voorbehoud te klemmender wordt wanneer die vragen de handelwijze betreffen van een zedelijk lichaam of een persoon die in de hoofdzaak nog geen partij was en niet in staat gesteld is zich te verklaren"; *H.v.J.*, zaak 117/77, *Algemeen Ziekenfonds Drenthe-Platteland t. Pierik*, 16 maart 1978, *Jur. H.v.J.*, 1978, 825, 834, ov. 25; *H.v.J.*, zaak 83/78, *Pigs Marketing Board t. Redmond*, 29 november 1978, *Jur. H.v.J.*, 1978, 2347, 2367, ov. 25; *H.v.J.*, zaak 53/79, *Rijksdienst voor Werknemerspensioenen t. Damiani*, 14 februari 1980, *Jur. H.v.J.*, 1980, 273, 281-282, ov. 5; *H.v.J.*, zaak 4/79, *Providence Agricole de la Champagne t. ONIC*, 15 oktober 1980, *Jur. H.v.J.*, 1980, 2823, 2843, ov. 15.

(62) *H.v.J.*, zaak 5/77, *Tedeschi t. Denkavit*, 5 oktober 1977, *Jur. H.v.J.*, 1977, 1555, 1574, ov. 8 en 9. Vgl. *H.v.J.*, zaak 13/68, *Salgoil*, 19 december 1968, *Jur. H.v.J.*, 1968, 631, 641: "dat wanneer een nationale rechterlijke instantie om uitlegging van een gemeenschapsvoorschrift vraagt, moet worden aangenomen dat zij deze interpretatie voor de berechting van het geschil nodig acht".

(63) *H.v.J.*, zaak 32/76, *Saieva t. Compensatiekas voor Gezinsvergoedingen*, 13 oktober 1976, *Jur. H.v.J.*, 1976, 1523, 1530, ov. 5-7.

(64) *H.v.J.*, zaak 13/68, *Salgoil*, 19 december 1968, *Jur. H.v.J.*, 1968, 631, 641.

(65) *H.v.J.*, zaak 56/65, *Société Technique Minière t. Maschinenbau Ulm*, 30 juni 1966, *Jur. H.v.J.*, 1966, 391, 412.

(66) *H.v.J.*, zaak 126/80, *Salonia t. Poidomani en Giglio*, 16 juni 1981, *Jur. H.v.J.*, 1981, 1563, 1576-1577, ov. 7 en 8.

(67) Zie over het hier behandelde probleem: CHEVAILLIER, R.M. en MAIDANI, D., o.c., 47-51.

30. Als het nationaal recht werd gewijzigd zodat het in overeenstemming met het gemeenschapsrecht gebracht werd, is de vraag van de nationale rechter die betrekking heeft op het vroegere nationale recht dan niet meer relevant? Het Hof bepaalde in *Politi t. Italië* dat "het Hof niet mag beoordelen of de gestelde vraag in het kader van het geding voor de nationale rechter nog van belang is, ook niet wanneer het desbetreffende nationale recht werd gewijzigd" (68).

HOOFDSTUK II: GRONDEN WAAROP HET HOF ZIJN BEVOEGDHEID WEL HEEFT ONTKEND OF EEN VERZOEK WEL ONONTVANKELIJK HEEFT VERKLAARD

31. Vier reeksen gronden worden hier onderscheiden.

Zoals onder I, A betreft de eerste (A) de kwalificatie van de verwijzende instantie als "*rechterlijke instantie*" in de zin van artikel 177 E.E.G.-Verdrag, alsook andere opmerkingen betreffende de *procedure* waarin de prejudiciële vraag gesteld of behandeld wordt. Het Hof oordeelt hier echter in andere zin dan in de gevallen vermeld onder I, A. De tweede reeks (B) komt overeen met de derde grond vermeld onder I, C en gaat over de *inhoud* van de prejudiciële vragen.

Een derde reeks (C) is dezelfde als de vierde grond besproken onder I, D, nl. wanneer het Hof geroepen wordt zich uit te spreken over de *toepassing* en niet over de uitlegging van een bepaalde norm.

De vierde grond (D) draait zoals de zesde grond waarover I, F handelde, om de *relevantievraag*.

In vergelijking echter met de arresten die onder I werden gecatalogeerd, heeft het Hof in de arresten die nu onder II zullen worden besproken, telkens in tegenovergestelde zin besloten.

A) Een eerste reeks gronden betreft, net zoals onder I, A, de **kwalificatie van de verwijzende instantie als "rechterlijke instantie"** in de zin van artikel 177 E.E.G.-Verdrag en andere opmerkingen betreffende de procedure waarin de prejudiciële vraag gesteld of behandeld wordt.

(68) H.v.J., zaak 43/71, *Politi t. Italië*, 14 december 1971, *Jur. H.v.J.*, 1971, 1039, 1048, ov. 3: immers "dat in ieder geval intrekking van nationale bepalingen die met het gemeenschapsrecht onverenigbaar worden geacht, de vraag naar de aan zodanige tegenstrijdigheid rechtens verbonden gevolgen voor het aan die intrekking voorafgaande tijdvak niet ongedaan maakt".

Vgl. H.v.J., zaak 106/77, *Administratie van de Staatsfinanciën t. Simmenthal*, 9 maart 1978, *Jur. H.v.J.*, 1978, 629, 642, waarin de Italiaanse nationale bepalingen door het Constitutionele Hof ongrondwettig waren verklaard: hier antwoordde het Hof echter niet dat de relevantievraag tot de bevoegdheid van de nationale rechter behoorde, wel dat het hier ging om een "arrest gewezen in procedures buiten het geding hetwelk tot de verwijzing naar het Hof heeft geleid en welks werking ten opzichte van derden het Hof niet kan beoordelen".

32. Niet altijd wordt de verwijzende instantie door het Hof aanzien als een rechterlijke instantie in de zin van artikel 177 E.E.G.-Verdrag. Zo werd in de zaak Borker de Raad van de Orde van Advocaten bij het Hof te Parijs niet als "rechterlijke instantie" aangemerkt. Immers "slechts een rechterlijke instantie die geroepen is uitspraak te doen in het kader van een procedure die moet uitmonden in een beslissing die de kenmerken vertoont van een rechterlijke uitspraak, kan zich krachtens artikel 177 tot het Hof wenden". En in casu was dit niet het geval "nu bij de Raad van de Orde geen geding aanhangig is gemaakt waarvan de behandeling hem bij de wet is opgedragen, doch hem om een verklaring is verzocht betreffende een geschil tussen een lid van de balie en de rechterlijke instanties van een andere Lid-Staat" (69).

Zo worden ook niet alle scheidsgerechten als "rechterlijke instanties" aanzien, met name wanneer "blijkens de omstandigheden er voor de contractpartijen rechtens noch feitelijk een verplichting bestond hun geschillen aan een scheidsgerecht voor te leggen" (70). Immers "tussen de onderhavige arbitrage en het algemene stelsel van rechtsbescherming bestaat in de betrokken Lid-Staat niet een voldoende nauwe band om de arbiter als "rechterlijke instantie van een der Lid-Statens" in de zin van artikel 177 te kunnen aanmerken" (71).

33. Wendt een partij zich tot het Hof om een aanvulling bij of een verheldering van de prejudiciële beslissing te bekomen, dan acht het Hof een dergelijk verzoek onontvankelijk: immers alleen de nationale rechter is bevoegd een prejudiciële vraag aan het Hof voor te leggen (72).

Zo kan een partij niet in het kader van een procedure volgens artikel 177, de niet-toepasselijkheid van een verordening krachtens artikel 184

(69) H.v.J., zaak 138/80, Borker, beschikking 18 juni 1980, *Jur. H.v.J.*, 1980, 1975, 1977, ov. 4.

(70) H.v.J., zaak 102/81, Nordsee t. Nordstern, 23 maart 1982, *R.W.*, 1982-1983, 693, 696, ov. 11.

(71) *Ibid.*, ov. 13. Zie VAN NUFFEL, P., "De scheidsgerechten en art. 177 E.E.G.-Verdrag" (noot onder dit arrest), *R.W.*, 1982, 697-702.

(72) H.v.J., zaak 13/67, Becker t. Hauptzollamt München-Landsbergerstrasse, beschikking 16 mei 1968, *Jur. H.v.J.*, 1968, 278, 279-280: "ook alleen aan hem (de nationale rechter) komt toe te beoordelen of de op zijn verzoek gegeven prejudiciële beslissing voldoende duidelijk is dan wel of termen aanwezig zijn zich wederom tot het Hof van Justitie te wenden"; H.v.J., zaak 5/72, Grassi t. Italiaanse Administratie der Financiën, 15 juni 1972, *Jur. H.v.J.*, 1972, 443, 448, ov. 3 en 4; H.v.J., zaak 40/70, Sirena t. Eda, beschikking 18 oktober 1979, *Jur. H.v.J.*, 1979, 3169, 3170-3171: "dan zijn het bijgevolg ook alleen deze instanties die hebben te beoordelen of zij voldoende zijn voorgelicht door de op hun verzoek of op verzoek van een lagere rechter gegeven prejudiciële beslissing, dan wel of het noodzakelijk is zich wederom tot het Hof van Justitie te wenden".

Zie hierover BOURGEOIS, J.H.J., *Jo.c.*, 46: "Zowel de tekst van artikel 177 als het systeem wijzen er op dat de partijen in een bodemgeschil zich niet rechtstreeks tot het Hof kunnen wenden".

E.E.G.-Verdrag inroepen en daarop verklaren dat de prejudiciële vraag "zonder voorwerp" is geraakt. Immers het is de nationale rechter die de prejudiciële vraag formuleert, "de partijen kunnen de inhoud daarvan niet wijzigen, noch ook vorderen dat zij geacht zullen worden zonder voorwerp te zijn". Het "initiatief mag slechts van de nationale rechter uitgaan" (73).

34. Is er geen werkelijk geschil voorhanden in het bodemgeding, dan acht het Hof zich niet bevoegd uitspraak te doen over de door de nationale rechter gestelde vragen. "De taak die het Hof van Justitie bij artikel 177 E.E.G.-Verdrag is opgedragen bestaat erin de rechterlijke instanties van de Gemeenschap de gegevens voor de uitlegging van het gemeenschapsrecht te verschaffen, die zij nodig hebben voor de oplossing van echte geschillen waarvan zij kennis nemen". Het Hof mag niet door "constructies" gedwongen worden uitspraak te doen (74), wat enkel "rechtsgeleerde adviezen over algemene of hypothetische vraagstukken" zou opleveren (75) (76).

Het inroepen van dit middel geeft echter niet een gegarandeerd succes (77).

B) Een tweede grond waarop het Hof zich onbevoegd verklaart of de prejudiciële vraag onontvankelijk acht, is dat het meent dat het gaat

(73) H.v.J., zaak 44/65, Hessische Knappschaft t. Singer, 9 december 1965, *Jur. H.v.J.*, 1965, 1147, 1155.

(74) H.v.J., zaak 104/79, Foglia t. Novello, 11 maart 1980, *Jur. H.v.J.*, 1980, 745, ov. 11.

(75) H.v.J., zaak 244/80, Foglia t. Novello, 16 december 1981, *Jur. H.v.J.*, 1981, 3045, 3062-3063, ov. 18.

(76) Over de eerste zaak Foglia t. Novello werd intussen al heel wat gepubliceerd: VAN NUFFEL, P., "De taak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen" (noot onder H.v.J., zaak 104/79, Foglia t. Novello, 11 maart 1980), *R.W.*, 1980-1981, 1247-1252; BEBR, G., "The Existence of a Genuine Dispute: an indispensable Precondition for the Jurisdiction of the Court under Article 177 EEC-Treaty?", *C.M.L.R.*, 1980, 525-537; SCHERMERS, H.G., "Foglia Novello Arrest", *Ars Aequi*, 1980, 794-800; BARAV, A., "Preliminary Censorship? The Judgment of the European Court in Foglia v. Novello", *E.L.R.*, 1980, 443-468; AUDRETSCH, H.A.H., "Storm in een glas water? Enkele kanttekeningen bij het arrest in de zaak 104/79, Foglia t. Novello", *S.E.W.*, 390-396; LENAERTS, K., *Machtsbegrenzing door de rechter. Een rechtstheoretische studie aan de hand van de rechtspraak van het Opperste Gerechtshof van de Verenigde Staten van Amerika, van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen en van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens*, doctoraatsthesis, onuitg., Leuven, 1982, 323 e.v.; CHEVAILIER, R.M. en MAIDANI, D., o.c., 50-51 en 90.

(77) H.v.J., zaak 140/79, Chémial Farmaceutici t. Daf, 14 januari 1981, *Jur. H.v.J.*, 1981, 1, 13; H.v.J., zaak 46/80, Vinal t. Orbat, 14 januari 1981, *Jur. H.v.J.*, 1981, 77, 91; H.v.J., zaak 126/80, Salonia t. Poidomani en Giglio, 16 juni 1981, *Jur. H.v.J.*, 1981, 1563, 1572 en 1576-1577, waarin de verweerder wel op zeer twijfelachtige manier steunt op het Foglia-arrest, zodat het Hof dit arrest dan ook niet ter sprake brengt om tot de onontvankelijkheid te besluiten.

over een materie waarover het in het kader van artikel 177 E.E.G.-Verdrag niet kan oordelen.

35. Dit is vooreerst het geval wanneer het gaat over een betwisting die enkel kan opgelost worden door het Hof (in het kader van artikel 178 E.E.G.-Verdrag), en niet door de nationale rechter. Het Hof constateert dan dat de prejudiciële vraag "zijn voorwerp" heeft verloren (78).

36. Wordt door de verwijzingsrechter een prejudiciële vraag gesteld over artikel 237 E.E.G.-Verdrag en met name over de toetredingsvoorwaarden van nieuwe Lid-Statens, dan acht het Hof zich onbevoegd. Immers "de juridische voorwaarden voor een dergelijke toetreding moeten worden vastgesteld in het kader van deze procedure (van artikel 237), zonder dat het mogelijk is de inhoud ervan vooraf door tussenkomst van de rechter vast te stellen" (79).

37. Het Hof verklaart zich onbevoegd wanneer het helemaal niet gaat over de uitlegging van communautair recht maar wel b.v. over bepalingen van internationaal recht die de Lid-Statens binden buiten het kader van het gemeenschapsrecht (80). In casu echter oordeelde het Hof dat er toch nog een vraag van gemeenschapsrecht te beantwoorden viel.

Het Hof acht zich "kennelijk" onbevoegd wanneer "uit de stukken alsmede uit de redengeving en formulering van de gestelde vraag blijkt dat deze in geen enkel opzicht betrekking heeft op de uitlegging van het E.E.G.-Verdrag of op de geldigheid of uitlegging van een handeling van een instelling van de Gemeenschap" (81).

Tenslotte kan het Hof van oordeel zijn dat de vraag "uitsluitend het nationale recht betreft en zich mitsdien aan 's Hof's rechtsmacht onttrekt" (82).

In deze drie gevallen moet de nationale rechter oordelen, zonder dat hij hulp kan verwachten van het Hof.

(78) H.v.J., zaak 101/78, Granaria t. Hoofdprodukschap voor Akkerbouwprodukten, 13 februari 1979, *Jur. H.v.J.*, 179, 623, 639.

(79) H.v.J., zaak 93/78, Mattheus t. Doego, 22 november 1978, *Jur. H.v.J.*, 1978, 2203, 2211.

Zie BEBR, G., "The Existence of a Genuine Dispute...", *l.c.*, 526-527; LENAERTS, K., *o.c.*, 328.

(80) H.v.J., zaak 130/73, Vandeweghe t. Berufsgenossenschaft Chemische Industrie, 27 november 1973, *Jur. H.v.J.*, 1973, 1329, 1333.

(81) H.v.J., zaak 105/79, Hayange, beschikking 27 juni 1979, *Jur. H.v.J.*, 1979, 2257. Zie ook H.v.J., zaak 68/80, Hayange, beschikking 12 maart 1980, *Jur. H.v.J.*, 1980, 771-772.

(82) H.v.J., zaak 93/75, Adlerblum t. Caisse nationale d'assurance vieillesse des travailleurs salariés, 17 december 1975, *Jur. H.v.J.*, 1975, 2147, 2151-2152, ov. 4. Zie ook H.v.J., zaak 74/79, O.C.E. t. Samavins, 13 februari 1980, *Jur. H.v.J.*, 239, 243-244.

C) Een derde grond waarop het Hof de prejudiciële vraag onontvankelijk kan verklaren is het feit dat **het Hof geroepen wordt zich uit te spreken over de toepassing van een bepaalde regel**, en niet over de uitlegging of de geldigheid.

38. Het antwoord van het Hof is identiek aan dat in de laatst vermelde arresten: betreft het een vraag van toepassing, dan is "die voorbehouden aan de nationale rechter" (83).

39. Hetzelfde antwoord kan men verwachten indien men het Hof zou vragen zich uit te spreken over de juistheid van de feiten. Het Hof reageert dan dat dit de taak is van de nationale rechter, gezien de duidelijke taakafbakening tussen de taken van de nationale rechterlijke instanties enerzijds en die van het Hof van Justitie anderzijds (84).

D) Een vierde grond tenslotte is de "**kennelijk onjuiste verwijzing naar de desbetreffende tekst**" (85).

40. Deze grond werd helderder geformuleerd in de zaak *Salonia t. Poidomani en Giglio*: "wanneer duidelijk blijkt dat de door deze (nationale) rechter gevraagde uitlegging van het gemeenschapsrecht of het onderzoek van de geldigheid van een communautair voorschrift geen verband houdt met de feiten of het onderwerp van het hoofdeding" (86).

Dit is een uitzondering op de exclusieve bevoegdheid van de nationale rechter om te oordelen of het stellen van een prejudiciële vraag relevant is of niet (87). Deze uitzondering werd door het Hof zelf vooropgesteld, maar heeft tot nu toe nog geen uitdrukkelijke toepassing gevonden (88).

HOOFDSTUK III: EEN TUSSENCATEGORIE: HET HOF VERKLAART ZICH NIET ONBEVOEGD OF DE VRAAG ONONTVANKELIJK, MAAR HET WEIGERT TOCH OP DE GESTELDE VRAAG VOLLEDIG TE ANTWOORDEN

41. Dit is vooreerst het geval wanneer de vraag helemaal niet duidelijk is. Het Hof spant zich in om een vraag van gemeenschapsrecht af te

(83) H.v.J., zaak 158/73, *Kampffmeyer t. Einfuhr- und Vorratstelle Getreide*, 30 januari 1974, *Jur. H.v.J.*, 1974, 101, 111, ov. 12 en 13.

(84) H.v.J., zaak 104/77, *Oehlschläger t. Hauptzollamt Emmerich*, 16 maart 1978, *Jur. H.v.J.*, 1978, 791, 797, ov. 4.

(85) H.v.J., zaak 13/68, *Salgoil*, 19 december 1968, *Jur. H.v.J.*, 1968, 631, 641.

(86) H.v.J., zaak 126/80, *Salonia t. Poidomani en Giglio*, 16 juni 1981, *Jur. H.v.J.*, 1981, 1563, 1576-1577, ov. 6.

(87) CHEVAILLIER, R.M. en MAIDANI, D., *o.c.*, 48.

(88) Of de zaak *Vlaeminck* (H.v.J., zaak 132/81, Rijksdienst voor Werknemerspensionoenen t. *Vlaeminck*, 16 september 1982, nog niet gepubliceerd) hiervan een toepassing is, moet worden onderzocht.

leiden, maar als dit niet kan om een "zinvol" antwoord te kunnen geven, dan moet het de gestelde vraag onbeantwoord laten (89).

42. Dit is ook het geval "wanneer de opgeworpen vraag zakelijk gelijk is aan een vraag welke reeds in een gelijksoortig geval voorwerp van een prejudiciële beslissing is geweest" (90). Het Hof kan zich niet onbevoegd verklaren: immers, iedere rechter kan wanneer hij het nodig acht, het Hof een nieuwe prejudiciële vraag stellen en van zodra dit is gebeurd, moet het Hof antwoorden.

Het antwoord kan echter bestaan in een verwijzing naar een vorig arrest (91), maar het Hof kan ook meer klaarheid brengen (92).

43. In de zaak Vlaeminck (93) stelde het Hof dat er "geen termen aanwezig zijn om de door de nationale rechterlijke instantie gestelde vraag te beantwoorden". Het Hof kwam tot die vaststelling nadat het de feiten nauwkeurig op een rijtje had gezet. Het bleek "dat gezien de feitelijke situatie de prejudiciële vraag zonder voorwerp is. Het is niet mogelijk gemeenschapsrechtelijke uitleggings-elementen aan te wijzen, aan de hand waarvan de verwijzende rechter een op het gemeenschapsrecht gebaseerde oplossing voor het bij hem aanhangige geschil zou kunnen vinden". In casu was gemeenschapsrecht - zoals bleek uit de analyse van de feiten - correct toegepast geworden.

CONCLUSIES

44. Het overzicht reveleert zes reeksen gronden waarop het Hof zijn bevoegdheid heeft bevestigd of de prejudiciële vraag ontvankelijk heeft geacht en vier reeksen gronden waarbij het tot de tegenovergestelde slotsom is gekomen. Deze laatste tonen aan dat op een aantal vragen of opmerkingen door het Hof geen éénduidig positief of negatief antwoord gegeven werd.

Dit is het geval voor de vraag of scheidsgerichten "rechterlijke instanties" zijn in de zin van artikel 177 E.E.G.-Verdrag. Zo is ook niet

(89) H.v.J., zaak 222/78, ICAP t. Beneventi, 28 maart 1979, *Jur. H.v.J.*, 1979, 1163, 1178, ov. 20.

(90) H.v.J., zaak 28 tot 30/62, Da Costa en Schaake t. Nederlandse Administratie der belastingen, 27 maart 1963, *Jur. H.v.J.*, 1963, 61, 77. Deze gelijkenis is van belang voor de nationale rechters die volgens artikel 177, lid 3 de *verplichting* hebben een prejudiciële vraag te stellen. In dit verband is de zaak Cilfit (H.v.J., zaak 283/81, Cilfit t. Minister van Volksgezondheid, 6 oktober 1982, nog niet gepubliceerd) te vermelden die juist nader ingaat op de verplichting onder artikel 177, lid 3 E.E.G.-Verdrag.

(91) H.v.J., zaak 28 tot 30/62, Da Costa en Schaake t. Nederlandse Administratie der belastingen, 27 maart 1963, *Jur. H.v.J.*, 1963, 61, 79.

(92) H.v.J., zaak 29/68, Milch-, Fett- und Eierkontrol t. Hauptzollamt Saarbrücken, 24 juni 1969, *Jur. H.v.J.*, 1969, 165, 178, ov. 3.

(93) H.v.J., zaak 132/81, Rijksdienst voor Werknemerspensionen t. Vlaeminck, 16 september 1982, nog niet gepubliceerd.

altijd meteen duidelijk of het beantwoorden van een bepaalde vraag behoort tot de bevoegdheid van de nationale rechter of dat ook de communautaire rechter erover mag/moet oordelen; of - wat dikwijls samenvalt met de zojuist vermelde moeilijkheid - het gaat over een vraag om uitlegging of dat het veeleer gaat over toepassing; of een prejudiciële vraag duidelijk is en dus kan beantwoord worden of dat zij dat niet is.

Ieder middel, iedere grond op de eigen merites beoordelen

45. Eerste uitgangspunt om de rechtspraak van het Hof te beoordelen, lijkt te zijn dat men ieder middel, iedere grond en het antwoord van het Hof op hun eigen merites moet beoordelen. Het volstaat niet te zeggen dat het Hof over het algemeen op een soepele wijze de nationale rechter tegemoet treedt bij het beantwoorden van prejudiciële vragen. Dit blijkt b.v. al niet het geval te zijn voor wat scheidsgerichten betreft. Ieder middel, iedere grond van onbevoegdheid of onontvankelijkheid moet op zich bekeken worden en het is duidelijk dat het Hof dit ook doet. Het is zelfs zo dat het Hof in ieder geval afzonderlijk deze vraag naar zijn bevoegdheid en de ontvankelijkheid moet onderzoeken. Als algemene conclusie kan zij ongetwijfeld juist zijn, maar voor de oplossing van de bevoegdheids- of ontvankelijkheidsvraag brengt die eindstelling niet zoveel bij.

Of toch wel? Artikel 177 installeert een samenwerking tussen de nationale rechter en de communautaire rechter. BEBR brengt redenen aan voor een grote soepelheid van het Hof: uit zijn analyse blijkt dat de coöperatie van de lagere nationale rechter bij de uitbouw van het Europees recht ongemeen belangrijk is geweest (94). Het doel - de eenvormige uitlegging van het Gemeenschapsrecht - wil men realiseren via samenwerking en om deze samenwerking te bevorderen gaat het Hof soepel te werk.

Grenzen in artikel 177 E.E.G.-Verdrag

46. Aan deze tegemoetkomendheid van het Hof zijn echter grenzen. Deze grenzen vindt men vooreerst in artikel 177 E.E.G.-Verdrag: het moet immers gaan om 1. een rechterlijke instantie 2. bij wie een vraag betreffende het gemeenschapsrecht wordt opgeworpen 3. die oordeelt dat een prejudiciële vraag noodzakelijk is voor het wijzen van een vonnis 4. terwijl het Hof door deze prejudiciële vraag verzocht wordt om uitlegging van het Verdrag of van handelingen van Gemeenschaps-

(94) BEBR, G., "Article 177 of the EEC Treaty in the Practice of National Courts", *I.C.L.Q.*, 1977, (241), 244 e.v.

instellingen of om geldigheidstoetsing van handelingen van die instellingen.

Voor ieder middel, iedere grond moet dus nagegaan worden of er niet in artikel 177 een grens aanwezig is tegenover de mogelijke tegemoetkomendheid van het Hof.

47. Dat het Hof de Orde van Advocaten te Parijs niet als een rechterlijke instantie "in de zin van artikel 177" aanwijst en dit ook doet ten aanzien van scheidsgerechten die op vrijwillige basis oordelen, wijst erop dat hier een grens werd overschreden: beide verwijzende instanties beantwoorden niet meer aan het begrip zoals het bedoeld is in artikel 177 E.E.G.-Verdrag.

Daarentegen is het voor het Hof helemaal geen probleem om volontaire procedures, strafprocedures, procedures in kort geding en de Italiaanse dwangbevelprocedure te aanzien als procedures waarbinnen een prejudiciële vraag gesteld kan worden. Over nog andere bezwaren betreffende de procedure (de verwijzende rechtbank was niet geldig samengesteld, er is tegen de verwijzingsbeslissing beroep ingesteld, de procedure was nog niet ver genoeg gevorderd zodat de nationale rechter nog niet geoordeeld had over de feiten, de verwijzingsrechter was eigenlijk gebonden aan het oordeel van de hogere nationale rechter naar wie de zaak in een vroeger stadium van de procedure verwezen was, de eiser had in het hoofdgeding geen belang, eigenlijk moest de procedure van artikel 169 en 170 gehanteerd zijn geworden), stapt het Hof heen: immers, bij nader toezien houdt artikel 177 geen grens in betreffende de procedure waarin de prejudiciële vraag gesteld moet worden. Zo ziet het Hof ook geen belemmering in artikel 177 om de daarin vervatte procedure te gebruiken, wanneer de procedure vermeld in de artikelen 169 en 170 E.E.G.-Verdrag de "normale" weg zou zijn. Daarentegen houdt artikel 177 wel weer een grens in ten aanzien van de instantie die de prejudiciële vraag mag stellen: dit is de rechtbank en niet de particulier, die dan ook - als hij er toch één stelt - wandelen wordt gestuurd.

48. Wat de vorm betreft waarin de prejudiciële vraag zou moeten worden opgesteld, stelt artikel 177 geen grenzen: het Hof maakt er dan ook geen (95).49.

49. Wat de materies betreft waarover het Hof bevoegd is te oordelen staat duidelijk een grens in artikel 177 aangegeven: het moet gaan om het Verdrag en de andere communautaire rechtsnormen ("handelingen verricht door de Instellingen van de Gemeenschap").

Wat de aard van die handelingen betreft (Associatieverdragen, rechtsregels zonder directe werking, rechtsregels die betrekking hebben op overgangsrecht), wat de redenen van ongeldigheid aangaat om de gel-

(95) Onder II vindt men dan ook geen equivalent van I, B die de ontvankelijkheid van prejudiciële vragen inhoudt in welke vorm die ook worden neergelegd bij het Hof.

digheid van handelingen van instellingen van de Gemeenschap te toetsen, zijn er geen beperkingen in artikel 177 te vinden. Het Hof is dan ook ruim.

Maar wordt een prejudiciële vraag gesteld over materies die uitsluitend volgens nationaal recht kunnen opgelost worden of die uitsluitend volgens een andere procedure moeten worden opgelost, dan moet het Hof zich onbevoegd verklaren: de grens getrokken in artikel 177 werd overschreden.

50. Toch zal het Hof daartoe niet gemakkelijk besluiten, zoals blijkt uit de handelwijze van het Hof wanneer het volgens de bewoordingen van de prejudiciële vraag gevraagd wordt uitspraak te doen over de toepassing van bepaalde rechtsnormen of wanneer die vraag niet duidelijk gesteld is. Artikel 177 stelt geen voorwaarden noch betreffende de vorm, noch betreffende de duidelijkheid van de vragen. Wel zou men eruit kunnen afleiden dat dit artikel als voorwaarde stelt dat de vraag er een moet zijn over uitlegging of geldigheidstoetsing (een vraag moet opgeworpen worden "te dien aanzien"). Het Hof is echter heel soepel: het poogt uit de bewoordingen van de prejudiciële vraag de communautaire rechtsvraag af te leiden. Alleen wanneer het Hof het duidelijk acht dat echt om toepassing of om beoordeling van feiten gevraagd wordt, zal en moet het zich onbevoegd verklaren.

Is de vraag zo onduidelijk gesteld, dat een zinvol antwoord onmogelijk is, dan ziet het Hof daarin geen grond van onbevoegdheid (artikel 177 houdt immers geen norm in ten aanzien van de duidelijkheid van de vraag), maar het zal niet anders kunnen dan de vraag onbeantwoord te laten.

Ziet het Hof dus in artikel 177 een grens betreffende zijn bevoegdheid, dan moet het nog rekening houden met een andere grens die men kan afleiden uit dit artikel: het is een nationale rechterlijke instantie die de prejudiciële vraag stelt en de gemeenschapsrechter moet de bewoordingen van die vraag eerbiedigen. De grens is hier de formulering van de prejudiciële vraag. Blijkt duidelijk dat het gaat om een vraag om toepassing, dan moet hij afzien van een antwoord; is een vraag onduidelijk geformuleerd, dan moet hij toch rekening houden met het kader waarin de vraag door de verwijzingsrechter werd gesteld.

51. Tenslotte bestaat er voor het Hof geen grens in artikel 177 om een vraag onontvankelijk te verklaren omdat deze niet relevant zou zijn voor het wijzen van het vonnis van de verwijzingsrechter. Volgens de letter van artikel 177 is het alleen de nationale rechter die te oordelen heeft over de relevantievraag.

Grenzen buiten artikel 177 E.E.G.-Verdrag?

52. Hier komen we aan een grens die m.i. niet zomaar uit artikel 177 E.E.G.-Verdrag af te leiden valt en waar het Hof deze toch stelt. Zoals

hoger beschreven ziet het Hof normaal geen limiet wanneer artikel 177 die niet inhoudt. De grens waarover hier sprake is, werd vermeld in het arrest Salgoil en werd herhaald in het arrest Salonia en bestaat erin dat het Hof zijn bevoegdheid in gevaar gebracht ziet, wanneer de verwijzingsrechter kennelijk foutief naar een bepaalde tekst verwijst. Het Hof zal de prejudiciële vraag niet beantwoorden wanneer de vraag geen verband houdt met de feiten of het onderwerp van het hoofdgeding. Zoals hoger gemeld, is dit een uitzondering op de exclusieve bevoegdheid van de nationale rechter om te oordelen of het stellen van een prejudiciële vraag relevant is of niet (96).

En een tweede beperking die het Hof aan zijn bevoegdheid heeft gesteld, zonder dat die uit de bewoordingen van artikel 177 kan worden afgeleid, werd uitgedrukt in de arresten Foglia I en II. Het Hof oordeelde dat er van een echt geschil sprake moest zijn opdat het zou antwoorden op de prejudiciële vraag. Op die manier wilde het Hof vermijden dat het zou gedwongen worden algemene academische uitspraken te doen die geen verband hebben met een bepaalde rechtsstrijd. Artikel 177 situeert zich, volgens het Hof, op het vlak van de rechtsbescherming van particulieren en dient niet om academische uitspraken van het Hof los te krijgen.

53. M.i. kunnen de beide grenzen "buiten" artikel 177 samengebracht worden (zeker zoals de grens, vermeld in Salgoil, werd herschreven in Salonia): artikel 177 wenst aansluiting te hebben op de feiten en het onderwerp van een geschil (Salgoil) en met name van een echt geschil (Foglia I en II) (97). Artikel 177 dient immers - zoals gezegd - gesitueerd te worden in het algemeen kader van de rechtsbescherming van particulieren. De grenzen die in beide arresten gevonden worden, werden, zo zou men kunnen stellen, uit het doel en de geest van artikel 177 afgeleid.

Voor de tweede grens (getrokken in Foglia I) staat dit met zoveel woorden in Foglia II. Het beschermen van het rechtskarakter van artikel 177: dit was het doel van de beide arresten Foglia. Dit komt ook tot uiting bij VAN NUFFEL (98), CHEVAILLIER en MAIDANI (99) en LENAERTS (100).

(96) Cf. supra, onder II, D..

(97) Ook in H.v.J., zaak 138/80, Borker, beschikking 18 juni 1980, *Jur. H.v.J.*, 1980, 1975, 1977 is het bestaan van een geschil van doorslaggevend belang. In deze zaak ging het om de kwalificatie van de verwijzende rechter, cf. supra, onder II, A.

(98) VAN NUFFEL, P., "De taak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen" (noot onder H.v.J., zaak 104/79, Foglia t. Novello, 11 maart 1980), *R.W.*, 1980-1981, (1247), 1250-1251.

(99) CHEVAILLIER, R.M. en MAIDANI, D., *o.c.*, 50-51 en 80.

(100) LENAERTS, K., *o.c.*, 326-327.

Dat het Hof grenzen stelt "buiten" artikel 177, heeft in het geval Foglia tot heel wat reactie geleid: wijkt het Hof niet af van zijn traditionele houding dat het de relevantievraag volledig overlaat aan de nationale rechter, dat het nooit op de feiten van het bodemgeschied ingaat (101); en wordt de directe werking van communautaire rechtsnormen niet in gevaar gebracht? (102).

Dat het Hof inderdaad om tot de onontvankelijkheid te besluiten, wanneer het vermoedt dat artikel 177 op een oneigenlijke wijze gebruikt wordt, op de feiten moet ingaan, is inderdaad een bezwaar, maar het Hof oordeelt zoals in Foglia II dat het toch zijn recht is "om, ter toetsing van zijn eigen bevoegdheid, zo nodig een onderzoek in te stellen naar de omstandigheden waaronder het door de nationale rechter is geadieerd" (103).

54. Als beperkingen op de bevoegdheid van het Hof zullen zij beperkt geïnterpreteerd worden. De beperking gesteld in het Salgoil-arrest werd zelfs nog nooit toegepast en buiten het Foglia-arrest zelf is er nog geen tweede voorbeeld voorhanden (104). Pogingen om dit laatste arrest aan te wenden, zullen dikwijls op een sissert uitlopen. Zo zal het feit dat de partijen zich op zo'n manier contractueel hebben verbonden dat een rechter ertoe gebracht wordt zich uit te spreken over de geldigheid van de wetgeving van een andere Lid-Staat, werken als een *signaal* dat de waakzaamheid van het Hof zal aanscherpen (105). Zoals er ook andere signalen kunnen zijn. Het Hof zal hierover oordelen; slechts uitzonderlijk zal het tot de onbevoegdheid besluiten.

Hier kan de vraag gesteld worden of het arrest Vlaeminck (106) niet een toepassing is van het arrest Salgoil. Het is weliswaar niet zo dat de verwijzing naar het gemeenschapsrecht volledig uit de lucht gegrepen was - integendeel, het was juist volledig correct toegepast geworden, zodat geen vraag van gemeenschapsrecht meer te stellen was! - maar de vraag van het Hof van Beroep van Gent was zo opgesteld dat ze eigenlijk niet strookte met de feiten zoals ze door het Hof op een rijtje werden gezet. In dit arrest besloot het Hof trouwens niet tot de "onontvankelijkheid" of de "onbevoegdheid" van het Hof, maar het

(101) BEBR, G., "The Existence of a Genuine Dispute...", *l.c.*, 530 e.v.; BARAV, A., *l.c.*

(102) BEBR, G., "The Existence of a Genuine Dispute...", *l.c.*, 534 e.v.; vgl. BARAV, A., *l.c.*, 463 e.v.

(103) H.v.J., zaak 244/80, Foglia t. Novello, 16 december 1981, *Jur. H.v.J.*, 1981, 3045, 3064, ov. 21.

(104) Al werden al verscheidene pogingen ondernomen.

(105) H.v.J., zaak 244/80, Foglia t. Novello, 16 december 1981, *Jur. H.v.J.*, 1981, 3045, 3065, ov. 29 en 30.

(106) H.v.J., zaak 132/81, Rijksdienst voor Werknemerspensioenen t. Vlaeminck, 16 september 1982, nog niet gepubliceerd.

verklaarde "dat er geen termen zijn om de door de nationale rechterlijke instantie gestelde vraag te beantwoorden".

55. M.a.w. het ziet er niet naar uit dat het Hof zijn over het algemeen soepele houding tegenover de verwijzingsrechters zal loslaten. De samenwerking met de nationale rechters is trouwens te belangrijk om deze uit te hollen. Wel is het zo dat het Hof er op zal toe zien dat artikel 177 niet wordt afgewend van haar doel (107). Deze doelstelling is op zijn minst gerechtvaardigd en het is te verwachten dat de nationale rechters daarvoor begrip zullen opbrengen. Aan de tegemoetkoming van het Hof wordt in principe niet geraakt, zoals deze de voorbije twintig jaar werd getoond. Indien het Hof meent dat het om de functie van artikel 177 E.E.G.-Verdrag te vrijwaren, in bepaalde gevallen de feiten moet beoordelen - nl. wanneer er voldoende signalen zijn -, dan kan worden gehoopt, nu de samenwerking tussen de nationale rechtbanken en het Hof zijn nut reeds heeft bewezen, dat dit diezelfde samenwerking niet zal deren.

(107) VAN NUFFEL, P., "De taak van het Hof van Justitie...", *l.c.*, 1251.

gronden betreffende	geen grens in art. 177	grens in art. 177	grens buiten art. 177
1) de kwalificatie van de verwijzende instantie en de procedure (I, A en II, A) 2) vorm (I, A)	- procedure: geen grens - geen grens	- kwalificatie: het moet gaan om een "rechterlijke instantie"	- procedure: het moet gaan om een echt geschil (Foglia I en II)
3) de materie waarover het Hof mag oordelen (I, C en II, B)		- het moet gaan om uitlegging of om geldigheids-toetsing en om Verdragen en handelingen van Gemeenschapsinstellingen	
4) de formulering van de prejudiciële vraag als een vraag om toepassing (I, D en II, C)		- het moet gaan om uitlegging of om geldigheids-toetsing (abstract)	
5) de onduidelijke formulering van de prejudiciële vraag (I, E en III, nr. 41)	- geen norm betreffende de duidelijkheid	- het moet gaan om uitlegging of om geldigheids-toetsing (wat de bevoegdheid van het Hof betreft) - het is de nationale rechter die de vraag stelt; het Hof moet het kader van de vraag respecteren (t.a.v. de bevoegdheid van de nationale rechter)	
6) de relevantie van de prejudiciële vraag (I, en II, D)	- geen grens: de nationale rechter heeft een discretionaire bevoegdheid	- "kennelijk onjuiste verwijzing naar de desbetreffende tekst" (Salgoil en Salonia)	